

UDK: 316.347(497.5. Istra = 924) »19«
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 10. 1. 1997

Židovi u Istri između dva svjetska rata

DARKO DUKOVSKI
Pula, Republika Hrvatska

Autor piše o istarskim Židovima u prvoj polovici XX. stoljeća. Analizira procese njihove socijalizacije i akulturacije unutar urbanih istarskih sredina tijekom modernizacije, te njihovo značenje za društveno-gospodarski i kulturni razvoj Istre. Napose raspravlja o razlici između fašističke i nacističke antisemitske politike i posljedicama represije nad Židovima poslije kapitulacije Italije.

Ono malo informacija o Židovima u Istri crpimo uglavnom iz studija talijanskog povjesništva. Autori tih studija uglavnom su sami Židovi.¹ Međutim, iako su o Židovima napisane brojne studije, a postoji i relativno bogata arhivska građa, o njima u Istri u razdoblju industrijalizacije s kraja XIX. i prve polovice XX. stoljeća znamo malo ili gotovo ništa. Ova se kritika prije svega odnosi na hrvatsko povjesništvo. Posebice nam nisu poznate posljedice njihove socijalizacije i akulturacije.

¹ Ipak spomenimo neke radove koje nam mogu biti od koristi u istraživanju povijesti Židova u Istri u prvoj polovici XX. stoljeća. Talijansko povjesništvo sigurno je otišlo najdalje u istraživanju povijesti Židova na ovim prostorima tako da ćemo pregled početi od njegovih rezultata. R. De Felice, *Storia degli ebrei italiani sotto il fascismo*, IV. dop. izd. Torino, 1993.; U. Caffaz, *Le leggi razziali: Consenso/dissenso*, *Qualestoria* 1/1989., 23.-33.; B. Bocchini-Camaiani, *Chiesa cattolica italiana e leggi razziali*, *Qualestoria*, 1/1989., 43.-67.; E. Ginzburg-Migliorino, *L'applicazione delle leggi antiebreiche a Trieste: aspetti e problemi*, *Qualestoria*, 1/1989., 99.-114.; P. Santarcangeli, *Alcune considerazioni sulle leggi razziali e sulle loro ripercussioni nell'ambito della comunità ebraica di Trieste*, *Qualestoria*, 1/1989., 137.-147.; A. Ara, *Gli ebrei a Trieste 1850.-1918.*, *Rivista storica italiana* 1990.; T. Catalan, *L'emigrazione ebraica in Palestina attraverso il porto di Trieste 1908.-1938.*; L. Ricciolto-Faragon, *Le deportazioni di ebrei da Trieste*, *Qualestoria*, 1/1989., 121.-136.; E. Ricchiotti, *La relazione del rabbinato italiano delle leggi razziali*, *Qualestoria* 1/1989., 75.-84.; isti časopis za travanj mjesec donosi zbirku dokumenata pod naslovom *L'offesa della razza. Antisemitismo e leggi razziali in Italia e nella Venezia Giulia*; M. Sarfatti, *Il lavoro negativo. Dati e spunti di riflessione sulla normativa antiebraica in Italia*, *Qualestoria*, 1/1989., 33.-42.; Antun Giron, *Talijanske vlasti o stanovništvu Kvarnerske pokrajine 1940-1942. godine*, *Vjesnik HARIP*, sv. 26/1983., 137.-152.

Istraživanje zahvaća geografski prostor Istre, te u nekim trenucima krajnje sjeverozapadne i sjeveroistočne gabarite Trst i Rijeku, posebice uvažavajući činjenicu židovskih migracijskih kretanja iz tih dviju židovskih enklava u Istri, ali i sklonosti migratornim kretanjima istarskih Židova u ova dva navedena grada.

Židovi su u prvoj polovici XX. stoljeća kao narod u zapadnim dijelovima Europe, pa tako i u Istri, osjetili ili iskusili život društvene elite, ali i život marginalaca. Do njihova sustavna progona krajem tridesetih Židovi nedvojbeno jednim manjim dijelom pripadaju elitističkim ili bar srednjograđanskim, ali većina sitnograđanskim gradskim slojevima. To potvrđuje i niz statističkih podataka o njihovu bogatstvu i utjecaju na društveni i politički život. Iako većina židovskih obitelji ne pripada društvenoj eliti, njihovo međusobno pomaganje preko židovskih općina bitno popravlja njihovu socijalnu sliku.

Tamo gdje postoji Židovska općina, kao primjerice u Opatiji, Rijeci i Trstu, oni osnivaju vlastito društvo, koje uspijeva egzistirati paralelno i djelomice izdvojeno od ostalih društvenih čimbenika. Svjesni su da ih okružuje više-manje neprijateljska atmosfera. Njihova izolacija i diskriminacija (stanuju, žive i rade još uvijek u manjim etničkim skupinama, ponekad i u posebnim dijelovima grada, gdje posjeduju mala trgovačka i obrtnička poduzeća, ali ne postoji više stroga zatvorenost prema ostalim sugrađanima) posljedica su kako vlastitog odabira (poradi očuvanja identiteta i vjerske ortodoksности), tako i neprijateljskog i netolerantnog odnosa kršćanskih sugrađana.² Bez obzira na činjenicu da su početkom XX. stoljeća uspjeli ostvariti prividnu ravnopravnost, zakonska regulativa prema njima još je uvijek bila u nekim svojim dijelovima diskriminirajuća.

U praksi su, za razliku od pravnih normi, mnogo lakše dolazili do građanskog statusa. Naime, proces akulturacije Židova unutar građanskog društva u Italiji, ali i okvirima tadašnje Austro-Ugarske monarhije, počeo je krajem XIX. i početkom XX. stoljeća, nekako istovremeno s počecima agresivnije cionističke politike. Naime, s razvojem gospodarstva, prije svega trgovine i kapitalističkog tržišta, Židovi se prirodno i vrlo uspješno socijaliziraju unutar talijanskog i njemačkog građanskog života. Taj proces socijalizacije u sebi nosi i vrlo snažne i nezaustavljive elemente akulturacije. U svijesti pučanstva, posebice gradskog, s početka XX. stoljeća Židovi (naravno, oni koji su se socijalizirali) više ne izazivaju naglašenije negativne asocijacije. Oni žive poput ostalih građana iz svoga socijalnog okruženja i ni po čemu se od njih ne razlikuju. Primjerice, relativno mnogo židovskih obitelji vjerski se više ne opredjeljuje ili čak prelazi na katolicizam, kako bi se što više približile načinu života svoga okruženja ili izbjegle još uvijek moguće neugodnosti.³ Jedan od načina akulturacije i asimilacije Židova jesu miješani brakovi. Naime, u Istri je bilo dosta

² D. Lates, *Apologia dell'ebraismo*, II. izd., Roma, 1925. Jedna od tih najvećih židovskih enklava bio je Trst, tada snažan i u stalnom razvoju trgovački i lučki grad. U Trstu je cionističku politiku provodio tada mladi rabin Dante Lates, koji je izdavao list *Corriere Israelitico*. List je bio na liniji čuvara židovske običajne tradicije i kulturnog cionizma. Bilo je to vrijeme najsnažnijih akulturacijskih promjena i procesa.

³ R. De Felice, n. dj. 17.-19.

slučajeva miješanih brakova iz kojih se već djeca više nisu osjećala Židovima.⁴ Socijalizirane Židove nalazimo u svim strukturama građanskog društva. Ostvaruju uspješne karijere u državnoj službi kao činovnici, suci, odvjetnici, pisari, vojnici, učitelji i sl. Čak aktivno sudjeluju i u procesima nacionalne integracije, za što su nedvojbeno najbolji primjeri talijanskih Židova iredentista u Trstu ili onim zemljama koje su do kraja Prvog svjetskog rata pripadale Austrougarskoj.⁵

U razvijenim gradskim okruženjima, što se pokazalo točnim u Istri, Židovi (ali isključivo oni koji su na vrhu društvene piramide) se smatraju organizacijski sposobni, poslovno snalažljivi, inteligentni te poštteni. Antisemitizam je bio ostvariv samo u onim nerazvijenim sredinama gdje su prisutni još uvijek snažna novozavjetna slika Židova ili negativni osjećaji vezani uz zelenaštvo. U gradovima je postojala veća sloboda komuniciranja neopterećena nacionalnim predrasudama. O tome svjedoči Viktorija Voškion, pripadnica druge gradske generacije, rođena u Puli 1929. godine. Na pitanje »Tko su Vam bili prijatelji, talijanske ili hrvatske obitelji?« ispitanica je odgovorila: »*Uglavnom Talijani. U ono vrijeme nije bilo baš puno hrvatskih gradskih obitelji. Ako su i bili, govorili su da su Talijani. Nisu se htjeli osjećati ugroženo. A hrvatske obitelji su to i bile. Imali smo prijatelje i Židove, kao primjerice obitelj Zara. U školi se nije govorilo što si i tko si. To nije bilo važno.*«⁶

Međutim, situacija je posve drugačija među radništvom i sitnim građanstvom, koje u načelu Židove ne podnosi i smatra ih djelomice krivim za vlastiti slab društveni status. U Istri to nije moglo biti pravilo jer židovskih obitelji prije svega ima malo, a ni većina kapitala nije u njihovim rukama. Takav pojedinačni stav pripadnika ovih nižih društvenih slojeva samo je ostatak naslijeđenih predrasuda.⁷

U ruralnim sredinama svijest o Židovima i židovstvu se veoma polako ili se čak uopće nije mijenjala. Činjenica je da unatoč socijalizaciji i asimilaciji Židovi u ruralnim sredinama Istre nisu bili prihvaćeni. Ne toliko zbog vjere, što je samo u nekim izoliranim slučajevima igralo značajnu ulogu, nego zbog toga što su se bavili zelenaštvom, odnosno su tijekom vremena stekli negativne epitete. U narodu je tako ostalo mišljenje o njima kao *škrcima*, *prljavcima* (u moralnom smislu), ili *spekulantima* koji su izdvojeni iz društvenog života. Takav stav ruralnih i gradskih sredina stvar je kolektivne društvene svijesti koja je nastajala stoljećima, u vremenu geta, pa čak i u novim socijalnim i političkim uvjetima.

⁴ Povijesni arhiv Pazin (dalje: PAP), Školsko vijeće za Istru, (dalje: ŠVI), k:19, A-6; Razza ebreica. Time se dakako razbija dobrovoljna getoizacija Židova, što znači i njihov već tradicionalni način života. Otvoreno liberalno kapitalističko građansko društvo jest ona poluga koja je razvalila vrata ovoga hermetičnog društva. Socijalizacija i asimilacija uvjetno recimo autohtonih Židova odvija se snažnije i brže nego unutar Židova stranaca koji su na ove prostore došli s velikim migracijskim valovima početkom XX. stoljeća. Oni su još uvijek živjeli u getu i strogo se držali vjerskih običaja.

⁵ R. De Felice, n. dj.; PAP, Questura u Puli (QPu), (1934–1943), k:20; f:Q-2; PAP, Civilni komesarijat u Puli (CKPu), 1919–1920, k:11; f:C-3.; PAP, ŠVI, k:17; A-6.

⁶ Intervju zabilježen i autoriziran 24. rujna 1995.

⁷ Autorizirani intervju Brune Geršića od 27. I. 1996.

Kakva su demografska obilježja Židova u Istri? U razdoblju od 1900. do 1918. godine u Istri obitava stotinjak židovskih obitelji, uglavnom u većim urbanim središtima zapadne i istočne Istre, koja će i u kasnijim razdobljima imati značenje *uvjetno rečeno židovskih enklava*. To su prije svega bili gradovi Pula, Kopar, Piran, Trst, Lovran i Opatija. U ostalim istarskim gradovima obitava tek po nekoliko obitelji koje prema dostupnim podacima nisu bile članovi *židovskih općina* u Trstu ili Opatiji, nego su se u potpunosti uklopile u svoje društveno okruženje.⁸ Možda je pojam *enklave* pretenciozan, no u Istri on ima svoje točno značenje jer broj Židova u njoj nikad nije prelazio granicu od dvjestotinjak osoba.⁹ Poslije talijanske okupacije Istre 1918. godine određen broj *njemačkih i mađarskih Židova mora prebjeći u Austriju ili Mađarsku*, jer su od talijanskih okupacijskih vlasti bili označeni kao *prototalijanske orijentirane osobe*.¹⁰ Iseljavanje Židova u Istri traje konstantno cijelo vrijeme između dvaju ratova iako po intenzitetu nejednako. Stoga se njihov točan broj ne može ustanoviti sve do 1938. godine, kada su pravljene posebni popisi talijanskog stanovništva i stranaca pripadnika židovskog naroda. Naime, popisi Židovskih općina nisu u potpunosti točni jer je u Italiji vrijedila razlika između *Židova Talijana* i *Židova stranaca* (ebrei italiani e ebrei stranieri) koja je bila stvarna i imala je svoju težinu.¹¹

Prema posljednjem popisu stanovništva iz 1931. godine u Julijskoj krajini i Zadru obitavala su 6883 Židova, što je iznosilo čak 14,4% cjelokupne židovske populacije u Italiji. To je dakako značajan postotak s obzirom na teritorij i ukupan broj žitelja tih provincija. Za ove prostore vrijednosti su čak šest puta veće nego u ostalim dijelovima tadašnje Italije.¹² U istarskoj provinciji 1931. godine obitavalo je samo 108 Židova, 58 muškaraca i 50 žena, označenih kao *ebrei italiani*, dok je stranaca bilo više od polovice tog broja, čak šezdeset.¹³ Rasprostranjenost prati njihovu profesionalnu orijentaciju. Većina ih živi u većim gradovima, gdje se bave gradskim zanimanjima, većinom trgovinom, slobodnim zanimanjima, obrtništvom, poduzetništvom ili bankarstvom. Uglav-

⁸ Cadastre National de l'Istrie, Sušak, 1946.

⁹ PAP, QP, 1938–1943, k:20; f:Q-2.

¹⁰ PAP, CKPu, 1919–1920, k:11; f:C-3. Kasnije, kada antisemitizam dosegne razinu državne politike, glavna premisa o potrebi kontrole Židova i židovskog pitanja proizlazi iz nedosljedno izvedene konkluzije da je boljševizam u Rusiji židovsko djelo te da svojim političkim eksponentima utječu na politički život, ali i na gospodarske i financijske pokrete u Rusiji koji su u rukama Židova. Rasni zakoni se opravdavaju »činjenicom« da boljševizam, komunizam i židovstvo čine opasnu vezu za sigurnost javnih institucija fašističkog režima i Nacionalne države te se treba stati na kraj utjecaju židovstva u suživotu s njima, pogotovu ako se u suživotu dotiču arijska i izraelska rasa. S tim je i izvješće napisala parlamentarna komisija s Pierantonijem na čelu koji je izradio nacrt Zakona nakon što je dobio Napatke od samog Velikog fašističkog vijeća. Razlog je službeno objašnjen kao potreba da se fiziološki i psihološki sačuva čistoća talijanstva.

¹¹ R. De Felice, *Storia degli ebrei italiani sotto il fascismo*, Torino, 1993. 5.–7.

¹² *Corriere Istriano*, 1. IX 1938. br. 226, »Gli ebrei in Istria«

¹³ *Corriere Istriano*, 1. IX. 1938. br. 226, »Gli ebrei in Istria«.

nom biraju ona mjesta koja su na nekim trgovačkim transverzalama, i kulturnim središtima. Primjerice, od spomenutih 168 Židova koliko ih je zabilježeno 1931. godine u Puli je obitavalo 70 (od kojih 37 stranaca).¹⁴ Njihova emigracijska kretanja će kasnije biti daleko intenzivnija, posebice od donošenja rasnih zakona 1938. godine.

Gospodarska i socijalna struktura židovskih obitelji vrlo je šarolika, a nagovještava sve samo ne njihovu marginaliziranost. Ona se očituje isključivo u restriktivnim i nehumanim zakonskim odredbama koje ih prate već stoljećima. Prema podacima dnevnika *Corriere Istriano* od 7. X. 1938. godine, u Trstu su od 380 liječnika i stomatologa čak 90 Židovi. Od 142 apotekara, Židova je sedam, od 310 odvjetnika i sudaca 46, od 135 arhitekata sedam, od 390 inženjera 33 a od 130 službenika i slobodnih profesija čak 15 su Židovi. Ukupna vrijednost njihovih nekretnina premašivala je milijardu lira. To nam dovoljno kazuje o njihovoj gospodarskoj moći i društvenom položaju.

U osnovi, čini se da je Židova u Istri bilo mnogo više od 130 (prema popisu iz 1938.), koliko ih navodi R. De Felice u knjizi *Storia degli ebrei italiani sotto il fascismo* (Torino, 1993). Gradovi u kojima ćemo ih naći kao trgovce, intelektualce, liječnike, poduzetnike, odvjetnike i obrtnike su Pula, Rovinj, Poreč, Piran, Izola, Portorož, Kopar i naravno Trst. Na istočnoj obali Židovi su naselili Lovran i Opatiju.¹⁵ U Puli Židove sve do početka tridesetih nalazimo u gradskoj administraciji, prosvjeti i trgovačkim poduzećima. Ni oni, kao ni njihovi sunarodnjaci po ostalim istarskim gradovima, nisu držali do židovskih vjerskih običaja. Uglavnom su se kao konvertiti pokušali uklopiti u svoju društvenu sredinu i to kao vrlo uspješni privrednici i poslovni ljudi. Godine 1929./30. u općinskim organima radila su primjerice trojica Židova.¹⁶ Ostale židovske obitelji u Puli bavile su se hotelijerstvom, ljekarništvom, trgovinom ili obrtom, poduzetništvom i slobodnim zanimanjima, posebice u prosvjeti i školstvu.¹⁷ Drugi veći istarski grad, poslije Pule, u kojemu su živjele židovske obitelji je Rovinj. To su uglavnom sve obitelji koje su u Rovinju još od prije prvog svjetskog rata. Uglavnom su obrtnici i trgovci, koji žive u obiteljima s najviše dvoje djece. Srednje su imućni i potpuno su se socijalizirali u svom okruženju. Nisu bili ortodokсни i nitko nije bio član židovske općine. Bili su hotelijeri, obrtnici, tehničari, poduzetnici, trgovci, mesari, sitni industrijalci ili gostioničari.¹⁸ Židovske obitelji u Piranu have se obrtom i trgovinom, a kasnije su se čak probili i u općinsku upravu. Potpuno su se socijalizirali i stopili sa svojom

¹⁴ *Corriere Istriano*, 1.IX 1938. br. 226, »Gli ebrei in Istria«.

¹⁵ Cadastre National de l'Istrie, Sušak, 1946.

¹⁶ Provincia di Pola: Istria, Pula, 1929. U tehničkom uredu radio je inženjer Guido Bras, na sudu je pretor bio Giovanni Kirchmayer, a sudac je bio Giuseppe Tolentino, član jedne od najstarijih dubrovačkih židovskih obitelji.

¹⁷ Provincia di Pola: Istria, Pula, 1929. Tako se spominju obitelji Mignier, Spano, Zorn, Zara, Fruhauf, Camuffo, Utel, Michelstädter, Calmus, Artusi, Steiner, Stranzer, Brueder, Sambo, Rymar, Ottenschlager, Wassermann, Seitz, Fischer, Bucher, Stein, Ziz, Verschleisser, Clai, Hafner, Jorgo i Ecker.

¹⁸ Isto. Tako bilježimo obitelji Kiel, Kien, Klein, Reiz, Reischner, Schoffer, Schurzel, Schmidt, Susmel i dr.

talijansko-slovenskom okolinom.¹⁹ U Kopru su nekadašnje piranske obitelji, kao i u Izoli (Göttinger, Nitschman, Nordman, Slanovitz, Richter, Saul i Steffč) ili Portorožu (Zimmermann), našle početkom stoljeća novo obitavalište, jer je Kopar postao obrtnički i trgovački mnogo privlačniji grad. Godine 1929. u Kopru su se bavili isto tako trgovinom, obrtom, poduzetništvom. Neki mlađi članovi židovskih obitelji pripadnici su fašističkih organizacija.²⁰

Židovi su oduvijek cijenili školovane ljude, posebice unutar svoje zajednice. Mnogo su i ulagali u školovanje svoje djece, što ih je najvećim dijelom i dovelo na sam vrh europske intelektualne elite početkom XX. stoljeća. Oni su ustvari probili led školovanja ženske djece u Istri, koja su do tada bila u potpunosti obrazovno i intelektualno zapuštena. Mnoge su građanske židovske obitelji dobrovoljnim priložima pomagale fondacije siromašnih studenata.²¹ To je na neki način i prirodni slijed događaja jer je veći dio članova židovskih obitelji nastavljao školovanje na srednjem i višem stupnju naobrazbe.²² Obrazovanje je jednim dijelom i tajna njihova uspjeha i probitačnosti.

¹⁹ Isto; Cadastre national de l'Istrie, Sušak, 1946, 528.–531. Najpoznatije židovske obitelji u gradu su bile: Abboe, Alt, Brauncher, Eustadiadi, Erega, Kurzrok ili Qurzzolo, Santier, Saule, Stopper, Veronese, Zaro, Urli i dr. Neki od njih obnašaju i visoke dužnosti u fašističkoj stranačkoj ili državnoj hijerarhiji. U okolici Pirana, u manjim mjestima poput Sv. Ane, Sv. Bernardina obitavaju obitelji Klein i Saitz.

²⁰ Isto; Cadastre national de l'Istrie, Sušak, 1946, 389.–392. Tako će se u Kopru naći sljedeće židovske obitelji: Abram, Auber, Belč, Bologna, Fafach, Cocceani, Hartman (promjenio je ime u Armandi), Melč Maier, Kalcher, Hirsch, Schloif, Snaier, Steffč, Leiler, Zerial, Spangher, Stener, Rechstein, Giurmann, Snaier Pellascia.

²¹ Kao primjerice obitelji Corsi, Constatini, Petz, Prister, Nordio, Slataper. Posebice su se izdvajale svojim priložima bogate trgovačke, liječničke ili odvjetničke obitelji poput obitelji Goldschmied, Guttmann, Kronfeld, Lichtensteiger, Haas, Saraval, Ara, Liebmann, Brunner, Mussafia, Seunig, Oblath, Krausz, Friedländer, Zernitz, Martin-Finazer i Weiss. Izdvojiti treba i obitelji koje su svojim priložima i karitativnim radom sudjelovale i u nežidovskim fondacijama poput Terese i Giuste Kolba, Paole i Marcella Levija kao i Ester Liebmann-Modiano i Samuela Reissa. *Annuario 1921–1922*, Liceo provinciale femminile Reggina Elena, Poreč, 1922, 95.–96.; *Annuario del R. Ginnasio-Liceo Dante Alighieri di Trieste 1922–1923 e 1923–1924*, Poreč, 1925, 52.–56. To se može vidjeti i po priložima koji su te školske godine dali u zajedničku školsku blagajnu (Cassa scolastica). Tako se primjerice pominju obitelji Camerini, Gerberding, Greilinger, Klugmann, Möler, Arnstein, Muhlberger, Segrč, Weiss, Wildmann. Mnogi od njih su ujedno i roditelji čija djeca pohađaju ovu školu.

²² *Annuario del R. Ginnasio-Liceo Dante Alighieri di Trieste 1922–1923 e 1923–1924*, Poreč, 1925, 52.–56. Židovske obitelji pomažu financiranje i nežidovskih fondacija koje su vezane za školovanje učenika iste škole Dante Alighieri u Trstu, poput obitelji Giuseppe Brunnera Murattija, Edoarda Schotta Desica i Egona Seuniga. U godinama 1922. do 1924. Gimnaziju Dante Alighieri u Trstu polazilo je čak 110 židovske djece od 437 učenika uključujući i Licej. Od toga broja tek 20 učenika rođeno je i došlo iz Istre. Naravno, najviše ih je bilo iz Trsta. *Annuario del Ginnasio Reale Scuola reale superiore provinciale Gian Rinaldo Carli in Pisino*, Poreč, 1920. Prema godišnjaku Kraljevske gimnazije i Više provincijske građanske škole Gian Rinaldo Carlo u Pazinu, u prvoj poratnoj školskoj godini tek su trojica učenika Židovi. *Annuario 1921–1922*, Liceo provinciale femminile Reggina Elena, Poreč, 1922, 28.–30.; Posebice interesantne informacije crpimo iz Godišnjaka ženskog provincijskog liceja Reggina Elena. Prije svega

Najintrigantnije pitanje je svakako uključenost Židova u fašistički pokret, onaj isti koji ih je društveno, gospodarski i politički marginalizirao. Pitanje sudjelovanja Židova u fašističkom pokretu vrlo je složeno i jednim dijelom odgovara na pitanje njihove socijalizacije unutar talijanskog poratnog društva. Iako su po svojoj političkoj konfiguraciji pretežito bili liberali ili demokrati, jedan dio ih je ušao u fašistički pokret i stranku. U cijeloj Italiji njihov broj nije zanemarljiv, rekao bih čak imponozantan, iako su fašisti i sam Mussolini bili suzdržljivi prema njima, priznajući njihove zasluge u ratu i stvaranju prvih fašističkih organizacija. Naime, do *marša na Rim* u fašističkim organizacijama bilo je ukupno 746 Židova, u razdoblju od 1922. do 1928. učlanilo ih se još 1793, od 1928. do 1933. čak 4920, dok je 2911 pristupilo fašistima nakon 1933. Ukupno je znači u fašističkim organizacijama bilo čak 10.370 Židova. Budući da je fašistički pokret uglavnom pokret sitnograđanskih slojeva, tako su ga i Židovi, koji su uglavnom pripadali ovim socijalnim slojevima i grupama, interesno prepoznali kao svoj.²³ Osim toga, veliki broj židovskih obitelji, uglavnom industrijskih magnata, financijski je pomagao fašistički pokret, djelomice iz straha, a djelomice iz uvjerenja jer ih je režim svojim institucijama štiti od socijalnih nemira, štrajkova i sl. U Istri njihovo sudjelovanje u fašističkom pokretu također je zabilježeno, iako ih nije bilo mnogo jer ni njihov broj u Istri nije velik. Ipak, ponegdje se osjećao njihov utjecaj na kreiranje antikerikalne politike fašističkih organizacija, posebice u sjeverozapadnoj Istri oko Kopra i Pirana.²⁴ Naime, Židovi su iz *novih provincija* (priključenih Italiji nakon prvog svjetskog rata) u koje je spadala i Istra, zadržali svoja vjerska prava, primjerice neradnu subotu, vjerski obred i sl. Židovi koji su bili u fašističkoj organizaciji, dakako, prvi su se asimilirali. Ipak, većinu Židova je od fašizma odbacivala njihova ideja poistovjećivanja nacije s državom, a države sa strankom, iako je za većinu Židova značajka da nisu bili cionisti niti su posebno držali do svojih vjerskih običaja.²⁵

U razdoblju od 1926. do 1936. godine kroz istarski fašistički pokret prošlo je tek pedesetak Židova ili članova miješanih obitelji. Do 1926. bilo ih je i više

relativno veliki broj učiteljica i profesora Židova u ovom razdoblju su radili u Liceju; PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6: Censimento personale. Poput Ide Cioli-De Carli, Alberta Kersa, Giuseppea Leonardellija, Angelice Niederkorn, Carla Schora, Giselle Visintini, Olge Wildauer i Caterine Strauss. Svi oni će krajem tridesetih morati neki prije neki kasnije napustiti ovaj posao. *Annuario 1921–1922, Liceo provinciale femminile Reggina Elena, Poreč, 1922, 98.–105.* Breuer (došla iz Šibenika), Kers (Pazin), Malusà, Penco (Beč), Frank (Pula), Giotta (Pula), Pelaschier (Pula), Kaist (Pula), Fischer (Pula), Hofer (Pula), Loewey (Pula), Rothenpeiler (Pula), Clai (Pula), Krenn (Malinska) ili Strauss (Ljubljana). U školskog godini 1921–1922. od 455 učenica 23 su židovskog podrijetla. Konačno, Godišnjak tehničkog instituta Leonardo Da Vinci iz Trsta za razdoblje 1926–1927. donosi nam informacije značajne po tome što je veliki broj Židova upisan u ovu elitnu tehničku školu čiji su najimućniji pokrovitelji bili sami Židovi. *Annuario MCMXXVI–MCMXXVII, Istituto tecnico Leonardo da Vinci Trieste, Poreč, 1928.*

²³ R. De Felice, n.dj. 75.

²⁴ PAP, PI, 1926, k:44, f:IX/1.–3. Isto: (1925), k:35; f:XXI/4; Isto: Podprefekt koparskog okruga di Suni, prefektu Istre Giannoniju od 14. VIII. 1923., br. 33–1567 Fascio di Pirano.; Isto, 1925: k:35; f:XXI/4.

²⁵ R.De Felice, n. dj., 85.–87.

u pokretu, no s političkom akcijom protumasonstva i nakon ubojstva Matteottija njihov se broj stalno smanjivao. Javljaju se i kao prvi disidenti, a potom i kao otvoreni protivnici fašističke diktature. Ovaj proces će u ostalim dijelovima Italije biti nešto drugačiji.

U godinama 1926.–1927. kada je tek počinjala snažna fašizacija državnog aparata, Židovi se u fašističkim redovima sve više počinju spontano okupljati u neformalnu oporbu i disidente grupe. No, umjesto da se Židovi povlače iz fašističkih organizacija, dogodio se u prvi mah neobjašnjiv proces masovnog ulaska u fašističku stranku. Samo u tom razdoblju u cijeloj Italiji u fašističku stranku će ući čak 4920 Židova.²⁶ Možda stoga što je Mussolini u svojim izjavama i zakonskim regulativama bio veoma tolerantan prema Židovima. Fašizam je paralelno s verbalnom tolerancijom vodio politiku podčinjavanja i razbijanja židovskih *megafinancijskih krugova* koje nije mogao nikako probiti niti podčiniti, a koji su bili nezavisni od stranke i Države. To je glavni uzrok njihovog sve snažnijeg sukoba.²⁷

Već godine 1935. počela je tiskovna kampanja protiv Židova, koja će 1936., poslije etiopskog rata, a pogotovu će 1937. (u vrijeme španjolskog građanskog rata) doći do kulminacije. Stara priča o međunarodnoj židovskoj boljševičkoj zavjeri perfidno je i znalački ponuđena talijanskoj javnosti. Ponavljaju se argumenti koji su već s dolaskom Hitlera na vlast rabljeni u Njemačkoj. Osim državnih struktura i režimskih institucija koje su preuzele verbalnu borbu protiv židovstva, istu ulogu obnavljaju i zaoštravaju klerikalne organizacije preko svoga tiska. Bile su to samo pripreme javnosti za konačne zakonske odredbe koje će *židovsko pitanje* riješiti uvođenjem *Rasnih zakona*, njihovom marginalizacijom i pretvaranjem u građane drugog reda.²⁸

Tijekom predratnih godina 1938.–1940. bio je zamjetljiv proces prelaska Židova na katoličanstvo, odnosno konvertitstvo. Katolička crkva je čak pripremila posebne obrasce kojima je olakšano pokrštavanje Židova. Godine 1939. u Trstu je bilo čak 339 prelazaka na katoličanstvo (od toga samo 26 nisu bili Židovi). Znatan dio Židova je bio stariji od 61 godine. To je onaj dio populacije koji nije u stanju otići u prognaništvo ili izbjeglištvo. Njih je bilo čak 35, 33 je u dobi od 41 do 50 godina, 31 od 51 do 60 godina, 27 od 31 do 40, 26 između 11 i 20, 16 između 21 i 30 i 14 do 14 godina. Razlog njihovog konvertitstva je

²⁶ R. De Felice, n. dj., 75.

²⁷ Iako su ulogu izmiritelja neuvjerljivo igrali Židovi članovi fašističke organizacije, nisu polučili željene rezultate. Iako su se na jednoj strani prikazivali kao članovi židovskog naroda, s druge strane su se prikazali kao najžešći protivnici cionizma, ne shvaćajući da je već u to vrijeme u glavama fašista, ali i u stvarnosti, anticionizam jednoznačan s antisemitizmom. Izmirenje više nije nitko htio. Ostali između dvije vatre i tu vrlo brzo sagorjeli. Ipak, još uvijek su Židovi držali najsnažniji otpor fašizmu, poput obitelji Segrè i Levi, koje su 1934. godine uhićene kao antifašisti. Iste će godine početi iz fašističkih redova nesmiljena hajka na članove ovih obitelji i ostale Židove koji su obnašali važne državničke i druge dužnosti. Tako će u srpnju 1934. godine sekretar PNF-a Starace napasti u Trstu senatore Segre-Sartorija, Banelli Pitacca, Coccanija, dr. Guida Segrea i mnoge druge koji u Trstu drže ekonomsku moć. R. De Felice, n. dj., 145.

²⁸ R. De Felice, n. dj., 204.–220.

bojazan od gubitka posla. Zbog toga će 1938. najveći broj konvertita biti u dobi od 21 do 40 godina.²⁹

No, kako su stvarno tekle ove pripreme od siječnja do studenog 1938. godine? Mussolini je 1926. godine odgovorno i javno utvrdio kako u Italiji »...nije nikad bilo niti će biti antisemitizma...« te da su ti slučajevi toliko »...rijetki i pojedinačni da ih ne treba niti spominjati«. Sada je morao naći izgovor zbog čega je prihvatio tu namještenu igru antisemita.³⁰ Izgovor je našao u postojanju visokih židovskih financijskih krugova koji ugrožavaju Italiju, režim i stranku, odnosno naciju. Odjednom postaju državni neprijatelji broj jedan.³¹ Budući da u istarskoj provinciji obitavaju uglavnom miješane židovske obitelji koje su prije prvog svjetskog rata, ali i u poraću, prešle na katoličanstvo, fašistička je vlast imala dosta muke izvršiti popis stanovništva. Konačno, donesena je odluka da se i konvertiti ubrajaju u Židove, jer je prema navodima fašističkog vodstva »...zaštita arijevtva pitanje rase a ne vjere...«. ³² U psihološkom smislu netolerancija prema Židovima u Italiji isključivo je kulturološki fenomen. Protužidovstvo ili antisemitizam više je duhovne no materijalističke naravi, kao što je slučaj kod njemačkog nacizma.³³

Međutim, početkom XX. stoljeća odvijao se još jedan proces antisemitizma, koji je počeo iz redova »klerikalnih« struja, a koju su u Italiji prihvatili sindikal-revolucionari, fašisti i nacionalisti. U austrijskim pak zemljama budio se

²⁹ Jedan takav obrazac tiskan za račun pojedinih biskupija iz 1939. godine sadržavao je sljedeći tekst:

Si presentato in questo ufficio parrocchiale..., nato a ... il... di religione..., chiedendo di esser istruito nella Religione Cattolica e di ricevere poi il Santo Battesimo e di essere ammesso quindi alla recezione degli altri sacramenti.

Ora essendo già stato convenientemente preparato si chiede la dovuta delegazione per amministrargli il Santo attesimo.

ili

A norma del Can. 744 C.I.C. mi pregio comunicare che... figlio di ... nato a ... di religione ... ha chiesto di essere battezzato.

Detto stato istruito nella religione catolicae dà affidamento di fare questo passo da convinzione. In fede con tutta osservanza.

U Trstu je obrazac za pokrštavanje Židova izgledao ovako:

Il sottoscritto ... ai sensi del Can. 23142 domanda la facoltà di riaccettare nella Religione Cattolica Apostolica Romana ... (In occasione del matrimonio) ... abbandonò ... la Religione Cattolica e si dichiarò senza confessione religiosa... Ringrazio sin d'ora e mi segno con umile osservanza. Devetissimo. E. Ginsburg Migliorino, L'applicazione delle leggi antiebreiche a Trieste: Aspetti e problemi, Qualestoria 1/1989., 107.

³⁰ Isto, 100.

³¹ B. Mussolini, Opera Omnia (dalje: O. O.) sv. XIII, 168.–170.

³² Corriere Istriano, 1. IX. 1938. br. 226., »Gli ebrei in Istria«.

³³ G. Preziosi, *Giudaismo, bolscevismo, pluticrazia, masoneria*, Milano, 1944., 93.–99. Posebice će do izražaja doći ta protužidovska jeka u vrijeme nakon uvođenja diktature i antimasonske neurastenije i paranoje. Masonstvo i cionizam postat će sinonimi, nakon konačnog obračuna režima s talijanskim socijalistima i komunistima.

»klerikalni« antisemitizam. To je novi antisemitizam, koji je uključivao u sebi cijeli niz argumenata. Primjerice, Židovi su antikršćani, masoni, pijavice nacionalnog bogatstva, oni su antinacionalni i, konačno, oni su boljševici. U talijanskoj vanjskoj politici nakon I. svjetskog rata Židovi su odigrali, prema navodima nekih tadašnjih talijanskih intelektualaca poput G. Preziosija, na-dasve negativnu ulogu, te otuda tipični antisemitizam zbog navodne poratne »židovske igre« na Pariškoj mirovnoj konferenciji. Osim toga, Preziosi optužuje sve tadašnje talijanske političare na vlasti koji su djelomice židovskog podrijetla, a djelomice pod utjecajem židovstva, odnosno židovskog bankarstva i visokih financijskih krugova.³⁴ Naime, veliku većinu nacionalnog bogatstva doista su kontrolirali tzv. *bankarski quadrumvirati* poput *Banco di Roma*, *Banca Commerciale Italiana*, *Credito Italiano* i *Banca Italiana di Sconto*, koji su bili u rukama Židova ili djelomice pod njihovim nadzorom. Za Istru je posebice važna grupacija *L'Ansaldo* i *Banca Italiana di Sconto* (BIS), koja će preuzeti, primjerice, posao oko rudarske i ne samo rudarske industrije u Istri. BIS će se svagdje pojaviti kao jedan od dioničara.³⁵ On će i postavljati svoje povjerenike na vodeća mjesta u tim društvima i bankama, poput *Guida Segrea*, poznatog ekonomskog stručnjaka i magnata, uvažene osobe društvenog i političkog života, pripadnika međuratnog trčćanskog *jet seta* koji će uspješno voditi raške ugljenokope sve do svoga protjerivanja 1938. godine.³⁶

Mit o čistoći krvi koji je Mussolini prihvatio 1937. osnova je njegovog antisemitizma, koji je uvelike bio podložan sve većem utjecajem A. Hitlera.³⁷ Naravno da su i sve određene fašističke organizacije sudjelovale u toj antisemit-skoj kampanji, posebice GUF (Gruppi universitari fascisti), koji su na svakom sveučilištu organizirali po naredbi Staracea sekciju za demografiju i rasu (*Demografia e Razza*), koje su izdavale svoje biltene. Naravno, vrhunac je dosegnut pojavom rasnih zakona. U tu svrhu 19. srpnja osnovan je novi ured u Ministarstvu unutarnjih poslova. Njegov puni naziv je od prijašnjeg *Središnji demografski ured* prerastao u *Generalnu direkciju za demografiju i rasu*, ili skraćeno *Demorazza*, koja je za prvo vrijeme učinila detaljni popis svih Židova u Italiji. Početkom kolovoza 1938. izašla je prva zabrana u javnosti da se *Židovi stranci* upišu u talijanske državne škole u školskoj godini 1938.-39.³⁸ Ministar nacionalnog obrazovanja i školstva je već idućih dana objavio cijeli niz direktiva i cirkulara radi *zaštite rase*.³⁹ Već tada spremao se dekret koji će oduzeti talijansko državljanstvo svim Židovima koji su došli u Italiju poslije 1. I. 1919. godine,

³⁴ R. De Felice; n.dj., 81.; P. Maraglia, *Massoneria ed ebreismo nella vita e nella storia contemporanea*, Pistoia, 1926., 47.

³⁵ Vidi: A. Millo, *L'industria marginale e il governo del sottosviluppo, L'Istria fra le due guerre: contributi per una storia sociale*, Roma, 1985, bilj. 13., 103.; A. Millo, A. M. Vinci, *Azienda e classe operaia nelle miniere dell'Arsa, L'Istria fra le due guerre: contributi per una storia sociale*, Roma, 1985., 27.-128., 146.,

³⁶ A. Millo, A. M. Vinci, *Azienda e classe operaia nelle miniere dell'Arsa...* 127.-165.

³⁷ R. De Felice, n. dj. 259.

³⁸ R. De Felice, n. dj. 281.; PAP, ŠVIP, 1936-1938, k:17; f:A-6.;

³⁹ PAP, ŠVIP, 1936-1938, k:17; f:A-6. L. Elmo, *La condizione giuridica degli ebrei in Italia*, Milano, 1939., 149.-157.

što znači da će im se uskratiti školovanje u svim javnim školama te otpustiti s posla iz svih javnih i državnih službi i institucija.⁴⁰

U kolovozu, rujnu i listopadu 1938. objavljena je doista brojna zakonska regulativa koja se odnosila na rješavanje *židovskog pitanja*.⁴¹ Katolička crkva i papa Pio XI. reagirali su protiv tih rasnih zakona. Konačno, u studenom iste godine iznesena je zakonska regulativa u dekretima koja je regulirala obiteljske odnose i miješane brakove Židova i nežidova. Ponajprije onih židovskih obitelji koje su prešle na katolicizam.⁴² I ovdje je crkva reagirala protiv rasizma, ali i antisemitizma fašističkog režima. Naravno, u svim tim regulativama moralo se naći mjesta za one Židove koji će biti izuzeti od odredbi, a to su prije svega Židovi iredentisti, ratni veterani i fašisti.⁴³ No, u nekim zakonskim aktima i oni će također osjećati da postaju građani drugog reda. Veliko fašističko vijeće kao stranački i državni najviši organ vlasti izdalo je deklaraciju sa sastanka od 6.–7. listopada 1938. godine, u svom organu *Foglio d'ordini*, kojim se određuje status Židova u Italiji. Tim aktom koji će kasnije dobiti snagu zakona točno je naznačeno koje će židovske obitelji obuhvatiti zakoni, a koje neće. Tako će prije svega iz svih organa državne vlasti Židovi biti izbačeni, osim onih starijih od 65 godina i koji su se vjenčali s Talijanima prije 1. X. 1938. godine. Pod zakonsku regulativu spadaju Židovi koji su rođeni od roditelja Židova, kojima je otac Židov, a majka strankinja, oni koji su iz brakova koji upražnjavaju židovsku vjeru. Za židovsku obitelj se ne smatra ona koja je vjenčana u drugoj religiji prije 1. X. 1938. godine. Nikakva diskriminacija se neće provoditi prema obiteljima poginulih u sva četiri rata koje je Italija vodila – libijski, svjetski, etiopski, i španjolski, obitelji odlikovanih vojnika u tim ratovima, obitelji poginulih fašista te obiteljima bolesnih invalida i ranjenih fašista, obiteljima koje su upisane u fašističku stranku od 1919. do 1922. te drugoj polovici 1924. i na koncu obiteljima riječkih legionara.⁴⁴ Židovi talijanski državljani koji ne spadaju u ove kategorije, a isto tako će biti izuzeti, jesu oni koji su bili upisani u fašističku stranku, koji su bili posjednici manje od pedeset hektara zemlje i vlasnici poduzeća s manje od 100 namještenika te oni koji su bili u vojsci u miru ili ratu. Konačni Zakon o školstvu za Židove izašao je 15. XI. 1938. godine i regulirao je školovanje Židova u osnovnim i srednjim školama i fakultetima.⁴⁵ Šef talijanske fašističke političke tajne policije OVRA-e Guido Leto u svom izvješću o tome kako su građani dočekali ove zakone zaključuje da, osim malog broja ljudi antifašista, nitko nije reagirao te da je stanovništvo ove zakone dočekalo s određenom dozom apatije i nezainteresiranosti. Stanovništvo je

⁴⁰ PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6. L. Elmo, *La condizione giuridica degli ebrei in Italia*, Milano, 1939., 149.–157.

⁴¹ PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6.

⁴² R. De Felice, n. dj., 296.–297.; L. Elmo, *La condizione giuridica degli ebrei in Italia*, Milano, 1939., 115.–147.

⁴³ Isto, 304–306; L. Elmo, *La condizione giuridica degli ebrei in Italia*, Milano, 1939., 161.–163.

⁴⁴ L. Elmo, Isto, 161.–163.

⁴⁵ Isto, 150.–157.

toliko bilo već umorno od režima, ali i previše zauzeto vlastitom sigurnosti, da nije posebno bilo zainteresirano za sudbinu Židova. Ipak, bilo je u svim strukturama društva, pa čak i u samoj stranci, ljudi koji su suosjećali sa Židovima. Njih će režimski glasnogovornici podrugljivo nazvati *pietistima*.⁴⁶ Konačno, u skladu s ostalim zakonskim aktima, krajem svibnja 1939. ministar Bottai traži da se sve knjige, udžbenici i zemljovidi čiji su autori Židovi zamijene udžbenicima autora arijske rase.⁴⁷ Na udaru su se našle i sve ostale režimske javne institucije, posebice one fašističke mladeži. Tek mnogo kasnije, pred sam kraj fašističke ere 1943. godine, još uvijek se tražilo postoje li Židovi u tim institucijama. Uskoro su zabrane uslijedile u svim domenama društvenog, gospodarskog, kulturnog i političkog života.⁴⁸

Zabrane rada Židovima nisu se dogodile odjednom, nego postupno od 1938. do 1942. godine. Tako će 1938. godine redom biti zabranjen rad Židovima djelatnicima i službenicima škola svih stupnjeva, u administraciji svih stupnjeva, poduzećima, institutima, zavodima, bankama, vojsci, policiji i sl. Godine 1939. nisu smjeli biti pisari i javni bilježnici, novinari, odvjetnici, veterinari, računovođe, inženjeri, trgovci, ekonomisti, suci, dok od 1942. godine Židovi nisu smjeli biti sudski pisari, niti kazališni glumci, ili zabavljači i slično.⁴⁹

Kakav je status Židova bio u Istri? Što su ti zakoni značili za istarske Židove i kako su se provodili? I konačno, što je značilo židovsko ime u Istri? Kako su istarski fašisti provodili ove zakone u svojim redovima?

Najveći problemi za režim ipak su se pojavili nigdje drugdje nego u Trstu, gdje su Židovi imali najsolidnije pozicije u državnoj administraciji, politici, a nadalje ekonomiji. Osim toga, upravo u Trstu bilo je i najviše konvertita, koji su, iako Židovi, uživali velike simpatije građana Trsta. Mnoge bogate židovske obitelji morale su se sada boriti za puko preživljavanje. Najveća imena talijanske ekonomije morala su odstupiti. Tako je primjerice bilo s već spomenutim *Guidom Segreom*, generalnim direktorom brodogradilišta *Umbertom Puglieseom*, *Cesarom Sarcedotijem*, *Guidom Jungom*, *Giorgiom Morpurgom*. Dakle, Kraljevski dekret od 17. XI. 1938. br. 1728. bio je *magna carta* talijanskog rasizma. I nakon toga, kasnijih godina, posebice 1939. i 1940. doneseno je niz zakona koji su detaljno regulirali i rješavali slučajeve židovske egzistencije u Italiji.⁵⁰

U rujnu mjesecu 1938. godine sve osnovne i srednje škole u Istri bile su dužne *Pokrajinskom školskom nadzorništvu* poslati tzv. *Rasni popis* (Censimento razzista) učitelja i djelatnika škole. Didaktički direktori ili ravnatelji morali su svojim djelatnicima ponuditi posebne obrasce u kojima su morali odgovoriti na nekoliko pitanja iz kojih se moglo vidjeti jesu li Židovi.⁵¹ Ravnatelji škola te su

⁴⁶ R. De Felice, n. dj., 312.

⁴⁷ PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6.

⁴⁸ PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6.

⁴⁹ M. Sarfatti, n. dj., *Qualestoria*, 1/1989, 33.–42.

⁵⁰ PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6.; k:19; f: A-6; QP, 1938–1943; k:20; f: Q-2.

⁵¹ PAP, PP, Školsko vijeće provincije Istre (ŠVPI), (1936/38), k: 17, f: A-6 Školski savjet za Istru u Puli, dopis od 18. IX. 1938. br. 159, 15. IX. 1938. br. 157. Scheda personale Fotokopija. U Umagu u školi R. Corso annuale di Avviamento professionale a tipo agrario nije bilo Židova. PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6.

obrasce tzv. *schede morali* slati, odnosno dati na uvid ponajprije pokrajinskim školskim nadzornim vlastima, a potom samom prefektu, koji ih je prosljeđivao središnjici u Rim, Ministarstvu unutarnjih poslova, odnosno *Uredu za rasna pitanja i demografiju*. *Rasni popisi* su se ustvari pravili kako bi se označili svi pripadnici židovskog naroda i vjere, a puno im je ime *Censimento del personale di razza ebreica*.⁵² Kao hitnu i strogo povjerljivu okružnicu Pokrajinsko školsko nadzorništvo šalje je svim relevantnim školskim instancama 15. IX. 1938. godine, a upozorava ih na provođenje kraljevskog dekreta od 5. IX. 1938. br. 1390 izašlog u *Gazzetta Ufficiale* br. 209 od 13. IX. kojim se zabranjuje ulazak u školu svim Židovima nastavnicima i učenicima od 16. IX.⁵³ Već 2. rujna 1938. godine ministar Bottai je poslao Pokrajinskim nadzorništva okružnicu u kojoj traži da se popisi pripremaju u najvećoj tajnosti prema dekretu od 7. ožujka 1936. godine i to svih onih koji nisu Talijani.⁵⁴ Didaktički direktori odnosno ravnatelji škola nisu bili oduševljeni ovim poslom jer su gubili ionako teško nadomjestive, posebice dobre kadrove. Činili su sve kako bi prikrili eventualne Židove u svojoj školi. Doslovce su lagali ili su odugovlačili s popisima pojedinih učitelja kako bi se ovi stigli pokrstiti.⁵⁵ Talijanske fašističke vlasti očekivale su burnu reakciju suspendiranih Židova iz prosvjete. Probleme su imali i učitelji ili učiteljice koje su bili u braku sa Židovkama ili Židovima.⁵⁶ Popisivanje Židova u prosvjeti započelo je još u prvoj polovici rujna 1938. godine, a vrijedilo je za sve stupnjeve škola. *Gazzetta Ufficiale* br. 209 od 13. IX. 1938. objavila je kraljevski dekret od 5. IX. 1938. br. 1390 pod imenom *Provvedimenti per la difesa della Razza nella scuola fascista*. Tri članka ovog dekreta odnosila su se na djelatnike koji su rođeni od roditelja Židova te kako do 16. IX. trebaju biti suspendirani.

To je vrijedilo i za učenike. U srednjim školama tako Židovi nisu mogli držati ispite niti su se mogli na njih odazvati.⁵⁷ U srednjim školama gdje nije postojala zamjena Židovi su mogli ispitivati pa čak i držati predavanja, ali bez prava potpisa. U osnovnim školama u to vrijeme nije bilo potrebno »...*di assumere personale apposito per la sostituzione dei maestri di ruolo di razza ebreica che sarano collocati in congedo*«. ⁵⁸ Početkom listopada 1938. godine Bottai je na-

⁵² PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6.

⁵³ PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6.; Isto, Dopis od 8. X. 1938. br. 6417. i 14. studenog 1938. br. 6825.

⁵⁴ PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6.; Isto, Dopis od 2. IX. 1938. br. 16890.

⁵⁵ PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6.

⁵⁶ PAP, ŠVIP, 1938, k:17, f:a-6 Dispensioni generali, Ministro del educazione nazionale, Proveditori agli studi od 10. IX. 1938, br. 12825. Tako je i bilo, posebice s dvojicom nastavnika Robertom Vercesijem i Silvestrom Viezzolijem. Nije smjela postojati ne samo sumnja u židovstvo nego su provjeravane i talijanske obitelji. Država se umiješala i nadzirala do kraja i najintimniji život svojih građana. Isto, Scuola secondaria d'avviamento professionale a tipo commerciale V. De Castro, Piran, Proveditoriju u Puli od 17. IX. 1938. br. 58. Ris.

⁵⁷ PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6.

⁵⁸ PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6.; ministar nacionalne izobrazbe Bottai svim proveditimentima u Italiji šalje cirkular od 10. IX. 1938. br. 12825, Disposizioni per la difesa della razza, od kojih se traži suspenzija do 16. IX. svih Židova. Oni koji su upisani su upisani, više ih se ne smije upisivati.

javio predavanja po školama talijanskih provincija, pogotovu među nastavnicima u svrhu pojašnjavanja nužnosti ovakvih zakona.⁵⁹ Osnovno školstvo je ostalo pošteđeno diskriminacije tek nešto dulje od srednjih škola, zbog nedovoljnog kadra. Već 25. IX. 1938. školski nadzornik za Istru šalje svim ravnateljima škola da se ne upisuju *alunni di razza ebreica* te da od sljedeće godine trebaju učenici pri upisu dati izjavu kako im roditelji nisu Židovi, i to na vlastitu odgovornost i pod prijetnjom zakonskih sankcija.⁶⁰

Tako su morale sve srednje škole u Istri tijekom rujna podnijeti sve popise Pokrajinskom školskom nadzorništvu, s time da su ravnatelji morali voditi osobni popis učitelja Židova u zasebno ovjerenu bilježnicu. Tako primjerice direktor škole *Scuola Secondaria d'Avviamento Professionale tipo commerciale Giovanni Grion* u Puli 16. rujna 1938. izjavljuje u svom dopisu da u njegovoj školi nema Židova.⁶¹ Ipak, u nekim školama ravnatelji su pronašli židovske učitelje i, naravno odmah obavijestili nadležne vlasti. Od 147 učitelja srednjih škola koliko je na kraju i obrazaca poslano, tek dvoje, *Carlo Tivoli* i *Marija Wengerschin Steidler*, označeni su kao pripadnici židovske rase.⁶² To donekle začuđuje jer je naknadnom provjerom ustanovljeno da je u prosvjeti radilo mnogo više Židova nego što je prijavljeno i službeno potvrđeno. Prije popisa didaktički su direktori i ravnatelji škola ponudili svojim djelatnicima Židovima mogućnost promjene vjere kako bi bar tako ušli u krug arijevac a zadržali namještenje.⁶³ Nažalost, nisam uspio u fondovima prefektуре pronaći ove obrasce jer su vjerojatno nestali tijekom drugog svjetskog rata, kada su nakon kapitulacije Italije njemački nacisti koristili ove popise za svoje racije. Ipak,

⁵⁹ PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6. Problemi della razza nell'Impero e nelle Colonie. 8. X. 1938. br. 6417. Providitorio svim školama Židovi stranci trebaju napustiti Italiju za šest mjeseci od 29. IX. 1938. br. 5916.

⁶⁰ PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6.; inače, cirkular je išao već od 8. kolovoza 1938. godine br. 24000-4.1. zajedno sa 2. IX. 1938. br. 16890 kao pismo *dicharazione circa la razza*.

⁶¹ PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6.; isto. Dopis br. 6476. Uglavnom su svi direktori slali slične ili iste dopise. Dokument iz *Scuola secondaria di Avviamento professionale a tipo agrario Gian Rinaldo Carli Kopar* nema niti jednog Židova od 14. IX. 1938. br. 539. Konačno 28. rujna 1938. br. 5984 *Proveditore* šalje Ministarstvu Nacionalne prosvjete u Rim. *Censimento personale di raza ebreica* o 48 učitelja. Isto. Drugi dokument je od 12. XII. 1938. br. 8962. *Censimento personale di razza ebreica*.

⁶² PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6. R. Istituto tecnico nautico Nazario Sauro Lussinpiccolo Sezione Capitani e Macchinisti 3. XII. 1938. br. 790. Izvještaj *Provedotiratu* u Puli. *Censimento personale di razza ebreica* 25 učitelja nitko. Istituto Magistrale Regina Margharita Poreč 22 schede nitko od 26. VIII. 1938. br. 5411, R. Istituto Magistrale Pola, 27 scheda nitko. 15. IX. 1938. *Convitto Istriano Fabio Filzi Pazin* od 12. IX. 1938. br. 758 13 učitelj nitko. Gian Rinaldo Carli Pazin, Gimnazija od 23. IX. 1938. br. 816. 10 učitelja nitko. Liceo scientifico G.R. Carli Pazin 10 nitko od 14. IX. 1938. br. 549, R. Liceo Ginasio Carlo Combi Kopar, od 10. IX. 1938. br. 496. Ima 27 scheda samo 1 Židov po ocu Carlo Tivoli prof. Liceo Ginasio G. Carducci Pola, od 15. IX. 1938. br. 951. 17 scheda nitko. *Provveditorato* u Puli od 20. IX. 1938. posalli su 64 schede. 5. XII. 1938. poslana je scheda personale iz R. Liceo Ginasio Francesco Petraraca br. 263-V *Wengerschin Steidler Marija*.

⁶³ PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6.

posredno se preko jedne jedine sačuvane *schede* može pretpostaviti da je ovaj proces ipak postojao, a naknadnim prebrojavanjem i usporedbom učiteljskog kadra preko *scheda* iz 1938. godine i školskih godišnjaka (*Annuario*) iz ranijeg razdoblja ustanoviti koliko je ustvari u prosvjeti bilo Židova. Ova dvojba proizlazi iz činjenice što je veći dio židovskog učiteljskog kadra promijenio vjeru. Naime, ako nisu prešli na drugu vjeru i time promijenili narodnost, dobivali su otkaz, a time doveli u pitanje vlastitu egzistenciju.⁶⁴

Problem Židova u osnovnim školama bio je inače mnogo osjetljivija tema nego što se moglo pretpostaviti u prvom trenutku. Naime, sve je još u kolovozu mjesecu i početkom rujna 1938. bilo obavljeno velom tajne. O sastavljanju nekakvih popisa znalo je tek nekoliko ljudi. Čak ni neki ravnatelji nisu bili upućeni u ovaj problem. Ipak, na vrijeme su izvršeni popisi u Istri po *didaktičkim okruzima*. Rezultati su se odmah pokazali. Mnogo više prosvjetnih djelatnika Židova radilo je u osnovnim školama i dječjim vrtićima.⁶⁵ Većina njih će, da bi zadržali svoja radna mjesta, prijeći u nekoliko mjeseci na katolicizam.⁶⁶ Kasnije, u drugoj polovici rujna pa sve do studenog 1938. ti se popisi smanjuju, a onda potpuno nestaju.⁶⁷ Tako se primjerice može naći rukom pisani dokument potprefekta Poreča (prema prepoznatljivom rukopisu) o učiteljima za

⁶⁴ PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6.; 3. XI. 1938. br. 7176 Ministero dell'Educatione nazionale div. I Roma, Scheda di Vincieri Michele Razza. Istituto tecnico Commerciale e per Geometri Giuseppe Gianni Ravenna Rovigo Nova schede gdje je prikazan kao Židov koji je prešao na drugu vjeru. Nomi delle persone il cui conigue e di razza ebreica Michele Vinicieri.

⁶⁵ PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6.; Circolo didattico di Pola, Circolo didattico F. Petrarca Pola Prospetto riassunto censimento insegnanti di razza ebreica br. 341/II 1938. rujna. Od 29 nitko, a već broj 364 u rujnu 1938. od 15. IX. 1938. conigue di razza ebreica Cambi Fiorentini Elsa.; Od 14. IX. 1938. br. 717 R. Direzione didattica del Circolo di Pisino 90 učitelja nitko.; 15. IX. 1938. br. 400/2 Direzione didattica G. Giusti Pola, 29. nitko Asili infantili; R. Inspectorato scolastico della circoscrizione di Pola 15. IX. 1938. br. 3432 Schede Proveditoratu u Puli nitko nije Židov. Circolo didattico Montona Paranzo Pinquente Pirano Rovigno. U listopadu se javljaju didaktičke direkcije iz Rovinja 3. X. 1938. br. 1141/2 82 schede nitko. R. Direzione didattica del Circolo di Pirano 82 schede 13. IX. 1938. br. 517/II 82 scede nitko. R. Direzione didattica del Circolo di Pinquente od 14. IX. 1938. br. 682. 67 scheda nitko.

⁶⁶ PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6. Maria Giotta 1. IX. 1938. i schedi navodi da je Židovka i član izraelske općine ali i da je katolkinja. 12. IX. 1938. br. 629. Direzione didattica u Poreču piše da imaju Židovku Maria Gotta po ocu od 75 scheda. 12. IX. 1938. br. 647 o neprispijeću drugih sceda. 15. IX. 1938. br. 629. Odjednom od 75 scheda nije nitko Židov. To objašnjava pismo istog datuma br. 647 proveditoru u kojem se kaže da je Maria Giotta funzionaria molto distratta e che dimostra con cio uno scarsissimo senso di correttezza... richiamata all ordine.

⁶⁷ PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6.; rukom dopisani Židovi u Poreču i Vrsaru od strane podprefekta Poreč: Catani Anna Maria, Bonat Ernesto, Rufeno Emilio, David Carlo, Dellon Nichim Maigherit, Silartti Gianamair nečitko. Za Vrsar: Serusino Aglae, Bertotti Renato, Longo Ida, Laurini Borni Maria, u Višnjaju Cavechi Guido Rocchetti Brun... Carentini Vanda, Zelco Bevilagna Albina. U provincijskom školskom nadzorništvu se ta imena ne spominju, dok su imena drugom bojom na toj listi lagano precrtana. Nažalost ne može se točno utvrditi u kojem razdoblju ta imena nisu više bila važna, odnosno kada su prešli na katolicizam.

koje je on na svoju ruku i svojim saznanjima pretpostavio da su židovskog podrijetla. Imena su kasnije prekrivena drugom bojom tako da se može pretpostaviti kako je do poništenja došlo nešto kasnije, kada je provjerio svoju pretpostavku. Svi s popisa su prešli na katolicizam ili su već to bili. Naravno, bilo je i onih koji nisu htjeli promijeniti vjeru.⁶⁸ To su uglavnom oni koji su bili članovi židovske općine. Takav je slučaj s Carmen Camerino (od Enrica i pokojne Ade Klietsch) u stupnju izvanredne učiteljice (insegnante straordinaria) koja je službovala u Livadama kod Oprtlja. Sličan slučaj ponovio se i u didaktičkom okrugu Vodnjan u Barbanu, gdje je učiteljica bila mlada 23-godišnja Irma Vamos (od Ferdinanda i Norme rod. Coen). Međutim, ona je, za razliku od ostalih popisanih Židova, bila član »izraelske općine«, što joj nije smetalo da kasnije prijeđe na katolicizam. Nedvojbeno je da su se u židovskim obiteljima odvijali radikalni i bolni, prije svega moralni lomovi za račun pukog opstanka. Međutim, u većini slučajeva među prosvjetnim djelatnicima nije bilo židovskih pripadnika.⁶⁹

Osim ovih represivnih mjera prema učiteljima, profesorima i učenicima, rasni zakoni marginizirali su i stavili izvan zakona sve židovske institucije i karitativne zaklade. Tako su siromašniji Židovi izvan židovskih općina izgubili bilo kakvu mogućnost školovanja.⁷⁰ Nemogućnost školovanja, ali i nemogućnost materijalnog uzdignuća bacio je Židove na samu marginu tadašnjeg istarskog društva. Često je ukinuće neke židovske institucije ovisilo o nekom nadobudnom, često slabo informiranom općinskom službeniku. Najtipičniji je primjer pokušaja ukinuća karitativne školske fondacije *Ermano Kein* iz Rovinja.⁷¹ *Fondazione Ermano Kein Rovigno per borse di studio* otvoren je 1924. godine s početnim kapitalom od 1950 lira. Fondacija je imala sjedište u Rovinju, a vođena je od kongregacije karitasa koja određuje svake godine kapital s ciljem stipendiranja jednog siromašnog učenika iz Rovinja koji se želi upisati u srednju školu u nekom drugom gradu. Predsjednik Fondacije bio je rovinjski javni djelatnik i član fašističke stranke Pietro Davanzo.⁷² *Pokrajinsko školsko nadzorništvo* poslalo je već 14. travnja 1939. brzojav Ministarstvu tražeći naputke o židovskim fondacijama, posebice o ovoj te već istog dana daje puniju informaciju ministru. Naime, prema navodima nadzorništva, otac Kein rođen je kao Židov, ali je bio katolički konvertit. Majka mu je rođena u Engleskoj kao katolkinja, tako da je od židovstva ostalo samo prezime. Sam Kein, koji je bio talijanski dobrovoljac u Prvom svjetskom ratu, u kojemu je poginuo, bio je čak i pokopan kao katolik. Tek 10. lipnja iste godine doneseno je rješenje kojim se

⁶⁸ PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6.

⁶⁹ PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6.; 15. IX. 1938. Direzione didattica Montona br. 550. R. Direzione didattica Dignano d'Istria. 15. X 1938. br. 462/2, 68 scheda jedan je Židov Vamos Irma di Ferdinando e di Coen Norma rođena u Trstu 29. IV. 1915. u Porgnana-Barbanu je učiteljica. Član je izraelske općine i židovske vjere. R. Direzione didattica Buie d'Istria 15. IX. 1938. br. 657 68 schede nitko nije Židov.

⁷⁰ PAP, ŠVIP, 1938–1939, k:18, f:A-6.

⁷¹ PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:18; f:A-6.; Prefektura Kongregaciji karitasa od 31. V. 1924. br. 12261. Kao odgovor na 13.V. 1924. br 72/1924.

⁷² PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6.

ipak dopušta postojanje Fondacije, jer je ova kategorija židovskih obitelji prema zakonskim odredbama bila izuzeta od diskriminacije.⁷³

Mnogo slabije su prošle druge židovske fondacije u Istri, kao primjerice *Fondazione Roberto Liebman-Modiano*, osnovana u znak sjećanja na talijanskog vojnika dobrovoljca koji je poginuo na Krasu 1916. godine u borbi za »oslobodjenje Trsta«, ili primjerice *Cassa Scolastica »Carolina Reiss e dott. Giorgio Reiss-Romoli«*, koje su osnovane 1924. godine. Obje fondacije imale su sjedište u Trstu, s relativno velikim ulogom od 10.000, odnosno 20.000 lira, od kojih se koristilo 5% kamata za školovanje siromašnih odličnih učenika. Obje su fondacije osnovane kao sjećanje na talijanske dobrovoljce koji su poginuli za »čas domovine«.⁷⁴

U ratnom razdoblju pojačan je nadzor nad svim strancima u provinciji, posebice Romima, a nadalje nad Židovima koji su dolazili s teritorija Nezavisne Države Hrvatske, gdje su se s dolaskom Nijemaca također provodili rasni zakoni. Jedini pravi izlaz Židova koji su dobili status stranaca u Italiji bilo je iseljavanje, ponajviše u Palestinu, ali i u zemlje Latinske Amerike.⁷⁵ Oni koji su ostali morali su se što prije snaći i prilagoditi stanju. Zakoni na terenu se nisu baš doslovce mogli provoditi jer je život bio mnogo složeniji no što je zakon predviđao. Oni Židovi koji su morali ostati snalazili su se na razne načine, promjenom prezimena, prekrštavanjem na neku od kršćanskih vjera, uglavnom katolicizam, ili bi prepravljajem obiteljskog stabla postajali arijevi. No, tu su bili i pripadnici onih kategorija kojih se prema zakonu diskriminacija nije ticala. Prema tajnom izvješću, bilo je čak 406 židovskih obitelji palih vojnika u ratu, 721 dobrovoljac, 1597 sudionika rata, trojica poginulih fašista, 724 onih koji su postali fašisti u razdoblju 1919.–1922. i 1924. te 51 riječki legionar.⁷⁶ Do 28. X. 1941. kao posljedica ovih zakona iz Italije je ipak definitivno iselilo 5966 Židova Talijana, dok je stranaca iselilo negdje oko 10.000.⁷⁷ Nakon što su otvoreni internistički kampovi, Ministarstvo unutarnjih poslova je 6. svibnja 1942. donijelo naputak o radu Židova na dobrovoljnim ili prisilnim poslovima komune.⁷⁸ Godine 1943. je tako odlučeno u provinciji Istri da se javni radovi u kojima će sudjelovati Židovi održe u onim komunama gdje i obitavaju. To su bili radovi

⁷³ PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6.; Isto, od 14. IV. 1939. br. 2429., 10. lipnja 1939. br. 3946 a 6, odgovor ministru o zadržavanju fondacije.

⁷⁴ PAP, ŠVIP, 1936–1938, k:17; f:A-6.; *Annuario del R. Ginnasio Liceo Dante Alighieri di Trieste 1922–1923 e 1923–1924*, Nuova serie – anno V e VI, Poreč, 1925., 54.–55.

⁷⁵ PAP, QP, 1938–1943, k:20; f:Q-2. Nadzor nad strancima questura, 3. IX. 1942. br. 10225/9825. Denuncia soggiorno stranieri Famiglia Tisler, Direzione generale della PS schedario Centrale Stranieri Divisione AGR Sezione III Roma od 12. X. 1942. 446/123808. Svim prefekturama i questurama ebrei stranieri schede mod 23S po kojoj mogu stranci Židovi u Italiji ostati dva mjeseca. U studenom to je preneseno na niže izvršne organe uprave i policije. 24. XI. 1942. br. 8312/42G izvještava questuru da nema Židova općina Cres. Sve općine odgovaraju da li imaju strance Židove nemaju.

⁷⁶ PAP, QP, 1938–1943, k:20; f:Q-2.

⁷⁷ PAP, QP, 1938–1943, k:20; f:Q-2.

⁷⁸ PAP, QP, 1938–1943, k:20; f:Q-2.

na održavanju čistoće grada i sl. Tako je svaki mjesec na održavanju čistoće gradova dužno bilo raditi deset Židova.⁷⁹

U vrijeme rata 1941. godine mnogi će Talijani, pa čak i neki članovi fašističke stranke, vojnici ali i drugi ljudi, sklanjati ili pomagati skrivanje ili spašavanje Židova.⁸⁰ Poslije kapitulacije Italije došli su Nijemci, koji su bez razlike hvatali i odvodili u logor sve Židove. Stanje se radikalno promijenilo nagore. Nacistima nije bilo važno jesu li oni fašisti ili su možda pripadali kategorijama koje su bile oslobođene diskriminacije. Tada su mnogi fašistički hijerarhi Židovi odvedeni u konclogore, gdje su pogubljeni s desecima tisuća ostalih, koji su željezničkim transportima svakodnevno dolazili u Njemačku. Naime, samo iz židovskih općina Trsta i Rijeke odvedeno je 878 Židova.⁸¹ Tek u vrijeme intenzivnog progona i pogroma Židova hrvatsko i talijansko stanovništvo u Istri pokazalo je svoju solidarnost s prognanima.⁸²

Židovi su zajedno s Hrvatima i Slovencima kao »alogenima« predstavljali za talijansku vlast opasnost po javni red i mir. Posebice u situacijama eventualne evakuacije ili zračne opasnosti jer su navodno širili paniku među ostalim građanima. U stvari, istina je bila da je strance bilo teško kontrolirati i stoga su predstavljali opasnost po režim koji je već otprije navikao kontrolirati svoje građane. Stoga su talijanske fašističke vlasti poduzele mjere protiv njih posebice u urgentnim i složenim ratnim situacijama, dislocirajući ih na mjesta gdje će biti pod kontrolom.⁸³ Iako je tijekom rata u Lovranu postojao sabirni logor u hotelu Park, u njemu nisu bile koncentrirane židovske obitelji. One su bile upućene u logor u Bakru, Kraljevici, a potom u Kampor na Rabu. U svemu 3366 Židova. Uz Židove iz Istre i Rijeke, uglavnom su tu bili smješteni Židovi iz Mađarske, Njemačke Austrije, Poljske i Češke.⁸⁴ Kapitulacijom Italije ti Židovi su oslobođeni i veći dio ih se priključio NOP-u, osim onih koji se nisu htjeli skloniti. Nakon dolaska Nijemaca svi su stradali u nacističkim logorima.⁸⁵

⁷⁹ PAP, QP, 1938–1943, k:20; f:Q-2.

⁸⁰ PAP, QP, 1938–1943, k:20; f:Q-2.

⁸¹ R. De Felice, n. dj., 465.

⁸² R. De Felice, n. dj., 474, u Opatiji je tako komesar Javne sigurnosti Olindo Cellurale, koji je inače trebao uhititi sve Židove u zoni, obavijestio obitelji na vrijeme kako bi se mogle skloniti u vrijeme racije.

⁸³ Isto, 144.

⁸⁴ I. Kovačić, Talijanski koncentracijski logori na području Hrvatskog primorja i dijela Istre (1941–1943), *Jadranski zbornik*, 14/1990–1991, 187.–191.

⁸⁵ Isto, 204.

S U M M A R Y

SOCIAL INTEGRATION OF THE JEWS OF ISTRIA IN THE
FIRST HALF OF THE TWENTIETH CENTURY

In this study the author looks at the life of Istria's small Jewish community during the first half of the twentieth century. He sheds light on the process of socialization and acculturation that took place in urban environments during the period of industrialization. He examines the complex relations between the Jewish and Christian communities. He studies the role played by the Jewish community in the socioeconomic and cultural life of Istria. In particular, he examines the issue of Jewish self-identity before and during the period of fascist rule. He especially studies the effects of racial laws. He also writes about the differences between Italian fascist and nazi anti-semitic policies, especially apparent after the capitulation of Italy, when German forces undertook a policy of extermination of Jewish communities on the Italian territories they occupied. Parallel to this, the author tries to show the conditions in which Jews lived at that time, when they were reduced to the status of non-citizens.